

Tóth János

Bioetika –
Fenntarthatóság demográfiai vonatkozásai –
A gyermekvállaláshoz kapcsolódó
demográfiai fogalmak

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen
készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

12.2 LECKE: A GYERMEKVÁLLALÁSHOZ KAPCSOLÓDÓ DEMOGRÁFIAI FOGALMAK

A demográfiai folyamatok Janus-arcúak, azaz mindig van egy mikro (individuális) és egy makro (társadalmi) oldala. Míg az előző lecke a demográfiai folyamatokat döntően makroszempontról mutatta be, addig ez a lecke a hangsúlyt a mikro- és a makroszint közötti kapcsolatot kifejező demográfiai folyamatokra és fogalmakra (születési szám, termékenységi arányszám, természetes fogyás) helyezi.

12.2.1 Mikro- és makroállapot

A tömegjelenségek vizsgálata számos tudomány – termodinamika, populációs dinamika, demográfia, statisztika – központi feladata. Itt mindig felmerül a mikro- és makroállapot különbsége. Például egy hatlapos dobókockát elgurítva ugyanannyi az esélye bármelyik lap felülre kerülésének (mikroállapotnak), ha azonban száz dobókockát egyszerre gurítunk el, az eredmény átlaga (makroállapot) törvényszerűen 3,5 közelében lesz. Azaz a dobókockák mikroszintű „szabadsága” makroszinten egy erőteljes determinációban, a 3,5-ös végeredményben jelentkezik.

Kockajáték. Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_dice_games#/media/File:Dice.jpg

A társadalomtudományokban a mikroszintet az emberek, míg a makroszintet általában a különböző szupraindividuális egységek, úgymint családok, települések, régiók, népek társadalmak jelentik. Minden társadalmi egység elemezhető az individuum és a közösség szempontjából. Az előbbit olyan irányzatok képviselik, mint redukcionizmus, módszertani

individualizmus, liberalizmus stb, az utóbbit olyan izmusok jellemeznék mint a holizmus, strukturalizmus, módszertani nacionalizmus,.

A fenti megfontolások érvényesek a gyermekvállalásra is. A mikroszintű elemzés számára a gyermekvállalás a párok szabad és autonóm döntésének az eredménye. Makroszinten a születésszám nagyon sok termékeny korú pár autonóm döntésének a statisztikai átlaga, amelyet nagymértékben determinálnak a strukturális és a társadalmi tényezők. Például Európában az emberek statisztikai átlagban kevés gyereket vállalnak. Tehát ami mikro- (individuális) szinten egy autonóm döntés az makro (társadalmi) szinten a körülmények által meghatározott folyamat. Mindkét aspektus igaz a mikroszintű autonómia és a makroszintű determinizmus. Mindkét leírásra szükség van, mivel ezek a demográfiai folyamatok különböző aspektusát ragadják meg. A két szint, ill. a két leírás között nyilvánvalóan van összefüggés, de ezt ma még nem értjük.

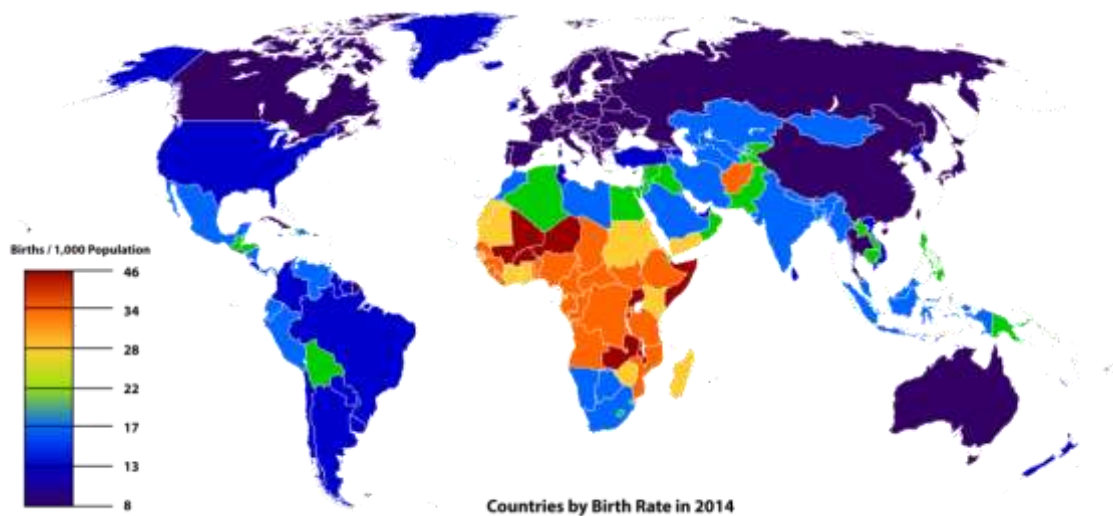

Római mellszobor Janusról, a római istenről.
<https://hu.wikipedia.org/wiki/Janus#/media/F%C3%A1jl:Janus-Vatican.JPG>

Forrás: .

12.2.2 Natalista mutatók

A születés tényével kapcsolatban a demográfiai számos mutatót használ. **A nyers születési arányszám** ezer főre vonatkoztatva mutatja meg a születési számot.

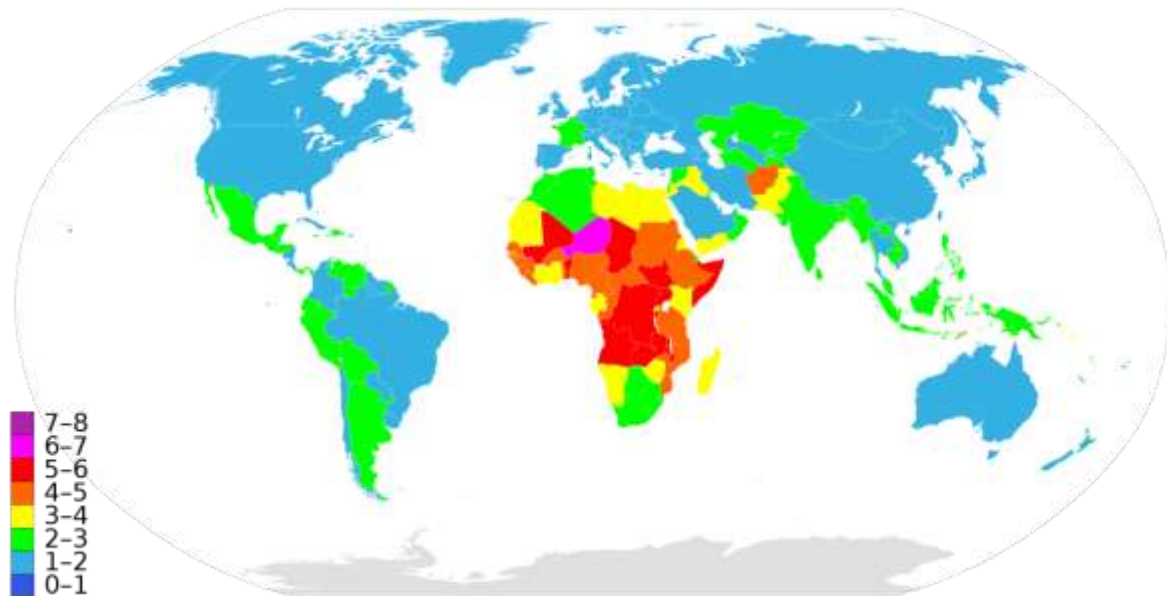

Nyers születési számok a világban 8 (kék) és 46 ‰ (piros) között változnak. Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Sub-replacement_fertility#/media/File:Countries_by_Birth_Rate_in_2014.svg

A teljes termékenységi arányszám (TTA) – angolul total fertility rate (TFR) – a szülőképes korú (15-49 éves) nőkre számított elméleti gyermekszám és megmutatja, hogy egy nő hány gyereket szülne élete folyamán, ha az adott évre jellemző születési szám állandósulna. A termékenységi arányszám a natalista folyamatokat szemléletesebben mutatja be, mint a születési arányszám, azért ahol lehet az előbbi kategóriát használom.

A nyers születési arányszám a termékenységi rátától és szülőképes nők számától függ. Az utóbbi tényező pedig a korábbi termékenységi rátától. Ezért a nyers születési arányszám és a termékenységi ráta között nem minden esetben lineáris a kapcsolat. Előfordulhat, hogy a termékenységi ráta csökken, miközben a szülőképes korú nők száma,

sőt a születések száma is emelkedik. Vagyis egyre több nő szül egyre kevesebb gyermeket, de összességében a születésszám még emelkedik. A termékeny korú nők számát nagymértékben meghatározza a nép átlagéletkora, amit pedig a korábbi termékenységi arányszámok jelentős mértékben befolyásolnak. Magyarországon jelenleg az a helyzet, hogy egyre kevesebb termékeny korú nő szül egyre több gyermeket, így összességében a gyerekszám alig emelkedik.

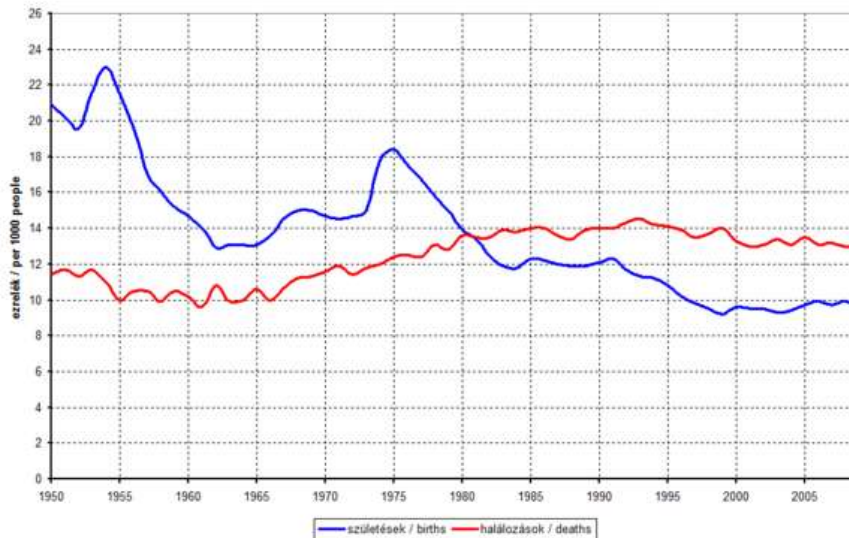
Országokra jellemző termékenységi ráta (gyerekszám/nő). Forrás:

<https://pt.wikipedia.org/wiki/Desnatalidade#/media/Ficheiro:Countriesbyfertilityrate.svg>

Az állandó népeiséget biztosítja az ún. **egyszerű helyettesítési** vagy megújulási **termékenységi arányszám** (Replacement-Level Fertility). A „fejlett” (OECD) országokban az állandó létszámú és korösszetételű népeiségehez durván 2,1 gyerek/nő arányszám szükséges és így biztosítható a két szülő pótlása., pl. az Egyesült Királyságban ez az érték 2,075 gyerek/nő. Az ún. „fejlődő” országokban a magasabb halandóság miatt ennél magasabb termékenységi ráta (van ahol 3,4 gyerek/nő) szükséges a stabil népeiségehez. A világszerte jelenleg 2,33 gyerek/nő.

Érdekes még röviden kitérni a **természetes fogyás** fogalmára és annak nyelvpolitikai vonatkozásaira. A fogalom arra a helyzetre reflektál, amikor egy zárt (migrációtól mentes) népeiségben a halálozás meghaladja az élveszületéseket. Ez a kategória a társadalom számára azt sugallja, hogy a népeiségcsökkenés egy természetes folyamat. Erről azonban szó sincs. Ugyanis a modern terminológia kialakulásakor, vagyis a 18-19. században, egy zárt populáció népeisége mindig nőtt és ezért nevezték ezt a jelenséget **természetes szaporodásnak** (natural increase). Majd amikor a 20. század második felében néhány ország népeisége csökkent, akkor ezt elnevezték **természetes fogyásnak** (natural decrease).

Azonban a helyes elnevezés, az eredeti elnevezés logikáját követve a *természetellenes fogyás* (unnatural decrease) lett volna.

A születések és halálozások arányszámának a változás 1950 és 2009 között Magyarországon. (1980 előtt a *természetes növekedés*, után a *természetes csökkenés* jellemezte a hazánkat.)
Forrás:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/e/e1/Hungary_vital_stat.png/600px-Hungary_vital_stat.png

(Tóth János, SZTE)

Kérdések

1. Milyen tudományok esetében merül fel a mikroállapot és a makroállapot kérdése?
2. Jellemezze a következő natalista mutatókat: nyers születési arányszám, teljes termékenységi arányszám!
3. Mit jelent az egyszerű helyettesítési arányszám?
4. Mit jelent a természetes fogyás fogalma?

Szakirodalom

Gyémánt Richárd, Katona Tamás (2014):
Demográfia. Digitális Tankönyvtár.
Pólay Elemér Alapítvány.

Kapitány Balázs (szerk.) (2015):
Demográfiai Fogalomtár. KSH
Népességtudományi Kutatóintézet,
Budapest.

KSH (1970): Módszertani dokumentáció/ fogalmak. Tisztított reprodukciós együtttható.

PRB, Population Reference Bureau (2017) *World Population Data Sheet*.

Tóth I. János (2018): Fenntarthatóság és népesedés: globalizmus vagy lokalizmus. ERDÉLYI MÚZEUM 4 pp 97-107.

Wikipedia: Teljes termékenységi arányszám, Total Fertility Rate, Taux de fécondité, Crash démographique,